

En alternativ opfattelse i dansk udenrigspolitik?

KAUFFMANN SOM DIPLOMAT

AF

CARL-AXEL GEMZELL

Det berettes om Henrik Kauffmann, at han som gesandt i Kina i 1920'erne kom til en officiel begivenhed i pyjamas, antydende at dette var hans hjemlands folkedragt.¹ Anekdoten siger noget om Kauffmann som en eventyrlig og samtidig gådefuld person, der ikke ophører med at fascinere. Det han er mest kendt for er ikke tiden i Kina, men den i USA, hvor han under besættelsestiden etablerede sig som uafhængig gesandt og på egen hånd tog beslutninger på Danmarks vegne. Allerede 1968 præsenterede Finn Løkkegaard sin store disputats om de dramatiske år 1940-1942, hvor Kauffmann ved en aftale gav amerikanerne adgang til baser i Grønland.² Nu, en generation senere, er det tid for en ny, stor disputats om samme Kauffmann. Opvokset i Grønland har Bo Lidegaard, midt i sin egen diplomatiske karriere, skrevet en hel biografi om diplomaten og Grønlandsforhandleren Kauffmann.

Den bygger på et omfattende og hidtil delvis ukendt materiale fra en lang række offentlige og private arkiver i Danmark, USA, England, Rusland³ og Kina. Det kan noteres, at Lidegaard har haft adgang til det

¹ Det følgende er en noget revideret version af mit indlæg som 2. officiel opponert ved forsvaret af Bo Lidegaards disputats på Københavns universitet den 21. februar 1997. Jeg takker universitetslektor Carsten Due-Nielsen for både faglige og sproglige rettelser.

² Finn Løkkegaard, *Det danske Gesandtskab i Washington 1940-1941: Henrik Kauffmann som uafhængig dansk gesandt i USA 1940-1942 og hans politik vedrørende Grønland og de oplagte danske skibe i Amerika*, København 1968.

³ Vedrørende de russiske arkiver fremhæver Lidegaard, at det trods gentagne forespørgsler ikke lykkedes ham at få noget materiale frem fra den sovjetiske legation i Washington fra tiden for det tysk-sovjetiske venskab (1939-1941). Det kan i den forbindelse nævnes, at jeg 1958 i de østtyske arkiver fik lejligheden at se akter fra denne periode, som officielt ikke eksisterede og derfor ikke måtte citeres. Da jeg vendte tilbage til arkiverne efter murens fald kunne jeg ikke finde akterne igen, hvilket muligvis kan tyde på, at materiale fra perioden er blevet destrueret eller på anden måde er forsvundet østpå.

danske udenrigsministeriums »lukkede arkiver« (vedrørende Danmarks NATO-politik og Grønland) og til ministeriets fortrolige såkaldte »bakter« eller personlige dokumenter (vedrørende Kauffmann og andre personer af interesse for undersøgelsen). Bl.a. kan han vise, at Kauffmann spillede en meget aktiv rolle, ikke bare i forbindelse med Grønlandsaftalen i 1941, men også med den nye aftale ti år senere og med det hemmelige diplomati eller den politik af tilsløringer overfor offentligheden og Rigsdagen, som dermed blev indledt og som i dag er kommet så stærkt i søgelyset. Afhandlingen kaster nyt og interessant lys over Kauffmann og over mange aspekter af dansk udenrigspolitik og diplomati i de fyrré år 1919-1959, hvor han sad på vigtige poster. Den berører en række spørgsmål både af faglig og politisk relevans, blandt hvilke jeg her kun kan diskutere et snævert udvalg.

For at begynde med det ydre så foreligger afhandlingen i fornem og elegant produktion. Tryk, papir, indbinding er første klasses. De mange, udførligt kommenterede billedillustrationer er fremragende og giver liv til fremstillingen. Noteapparatet er udførligt og bibliografien imponerende lang. De fyldige indholdsfortegnelser, emneregister etc. og ikke mindst den samlede, udførlige præsentation af hovedpersonerne sidst i afhandlingen har væsentligt lettet arbejdet med granskningen af den 812 sider lange tekst. Bogen er et flot arbejde, velgørende frit for trykfejl og andre ydre skavanker.

Løkkegaard så Kauffmanns optræden i forbindelse med Grønlands-overenskomsten 1941 etc. som sigtende på at drive en goodwill-politik. Formålet var at sikre international og især amerikansk støtte til Danmark ved en kommende fredskonference.⁴ Lidegaard forsøger at indplacere det hele i en bredere ramme, at se goodwill-politikken og Kauffmanns selvstændige politik under krigen, ikke som et mål i sig selv og ikke som et isoleret fænomen i hans liv, men som et middel for og et led i en mere overordnet og mere vedvarende udenrigspolitisk bestræbelse, hvor der kan trækkes tråde til Kauffmanns karriere både før og efter krigen.

Dispositionsmæssigt er fremstillingen delt i tre kronologiske hovedafsnit. De behandler henholdsvis tiden før den anden verdenskrig, den anden verdenskrig og tiden derefter i Kauffmanns liv og de er på respektive 96, 220 og 228 sider. Det første afsnit om tiden før krigen er således det korteste, men til gengæld meget vigtigt for Lidegaards ræsonnement om en kontinuitet i Kauffmanns udenrigspolitiske holdning.

⁴ Løkkegaard, især s. 47ff.

En alternativ udenrigspolitik?

Allerede i indledningen (s. 35) præsenterer Lidegaard sin hovedtese. Den går ud på, »at Kauffmann forfulgte en politik, der på afgørende punkter var i opposition til den fremherskende i udenrigstjenesten.« Flere tidligere fremførte analyser har understreget, at den traditionelle danske neutralitetspolitik i virkeligheden var en tilpasningspolitik overfor Tyskland eller en neutralitetspolitik med tysk hældning. Denne politik benævner Lidegaard »tyskerkursen,« »Tysklandsskolen« eller det »nationalt bundne« syn på dansk udenrigspolitik. Han stiller i modsætning hertil den »kosmopolitiske« opfattelse, han mener, Kauffmann repræsenterer. »Det er tesen,« hedder det i indledningen (s. 35), »at Kauffmann tidligt identificerede sig med et kosmopolitisk syn på Danmarks internationale stilling, præget af bl.a. handelens og storfinansens ønske om at styrke Danmarks forbindelser med Storbritannien og handelspartnerne i syd og øst. Under de særlige forhold, der fulgte Danmarks besættelse den 9. April 1940, udviklede Kauffmann disse synspunkter til en egentlig alternativ udenrigspolitisk dagsorden, som han aktivt søgte at støtte, både som gesandt i Washington og siden efter krigen.«

Et individs livsløb kan studeres som en bevægelse eller en rejse i tid og rum. Lidegaard vælger at følge Kauffmanns rejse via følgende fem stationer: 1. Udenrigsministeriet i København 1919-21, 2. Rom 1921-23, 3. Peking 1924-32, 4. Oslo 1932-39, 5. og endelig Washington 1939-1958.

Som kontorchef i Udenrigsministeriet 1919-21 deltog Kauffmann i arbejdet i den Udenrigskommission, der i 1919 blev nedsat for at reformere udenrigstjenesten – nærmere bestemt som en af dens to sekretærer. Lidegaard betoner, at Kauffmann gennem dette arbejde fik nær kontakt med det »kosmopolitiske,« handelspolitisk og angelsaksisk orienterede udenrigspolitiske grundsyn, som satte sit præg på Udenrigskommissionens sammensætning og anbefalinger. Det hedder først (s. 59) mere forsigtigt om kommissionsarbejdet, at »det er nærliggende at antage, at hele forløbet udøvede *en vis påvirkning* på den unge mand, og at hans erfaringer fra disse hektiske år var med til at forme det syn på dansk udenrigspolitik, han senere udviklede.« Uden at indføre nyt materiale eller nye argumenter skærper Lidegaard derefter denne konstatering i afslutningen, hvor han skriver (s. 564): »Det er *sandsynligt*, at Kauffmann også personligt *sympatiserede* med den nyorientering, kommissionsrapporten repræsenterede.« (Understregningerne er mine).

En »antagelse« bliver således til en »sandsynlighed« og »en vis påvirkning« til en »sympati.«⁵

På en lignende måde konstaterer Lidegaard først forsigtigt vedrørende Kauffmanns rapportering fra hans tid som gesandt i Rom og hans reaktion på Mussolinis magtovertagelse (s. 69f): »Selv om man naturligvis ikke kan slutte direkte fra den enkelte depeches indhold til gesandstens egne holdninger, må konklusionen være, at Kauffmann i 1922-23 i hvert fald ikke var glødende antifascist, og at hans analyse af den tidlige italienske fascisme ikke indeholder den mindste antydning af en *ideologisk* betinget afstandtagen til det nye politiske fænomen.« Kauffmann var »ikke ... ganske uden forståelse for de argumenter, der gik på nødvendigheden af at bringe det kaotiske italienske samfund ind under et fast styre, der kunne samle kræfterne i etorstilet nationalt udviklingsprojekt. Det tyder på, at Kauffmann i 1922-23 ikke var nogen ubetinget tilhænger af et parlamentarisk-demokratisk system – i hvert fald ikke i Italien.« Uden at det indføres nyt materiale eller nye argumenter skærpes derefter disse formuleringer. I en delkonklusion (s. 127) skriver Lidegaard, at Kauffmanns reaktion »synes at afspejle,« både en »vis forståelse« for det nationale og økonomiske udviklingsprojekt, fascismen tilbød, og den brydningstid (med hensyn til demokratisering etc.), også dansk udenrigspolitik og statsforvaltning stod overfor i årene efter første Verdenskrig. I afslutningen hedder det så, s. 570, at indberetninger og breve fra Romtiden »afspejler« en usikkerhed med hensyn til den videre udvikling hjemme.« Denne »usikkerhed« indbefatter både den udenrigspolitiske orientering og »måske« også den videre demokratisering af den udenrigspolitiske forvaltning. Dette skærpes yderligere s. 595 hvor det hedder, at Kauffmanns indberetninger fra Rom »viser« en »grundlæggende forståelse« for fordelene ved en stærk styrende hånd. S. 596 slår Lidegaard til sidst fast, at Kauffmann »stod fjernt« fra den styrkelse af den parlamentariske indseende og indflydelse på udenrigspolitikken, som fulgte de urolige år i begyndelsen af 1920erne, og det skifte, overgangen til politiske udenrigsministre indebar.

⁵ På s. 59 konstaterer Lidegaard, at kildematerialet ikke afslører, »hvor Kauffmann selv stod, og hvor kraftige fingeraftryk han satte på kommissionens resultater.« Vi kan derfor ikke, som Lidegaard gør s. 73, konkludere vedrørende Landmandsbank-skandalen i begyndelsen af 20'erne, at affæren må have bidraget til at »befæste« Kauffmanns »identifikation« med det (britisk vendte) »glückstadtiske system« (efter Landmandsbankens direktør Emil Glückstadt) og med O.C. Scavenius' tilsvarende, erhvervsorienterede og vestvendte eller m.a.o. »kosmopolitiske« syn på dansk udenrigspolitik. En sådan »identifikation« har Lidegaard ikke kildebelagt hos Kauffmann.

Vedrørende den derpå følgende udstationering til det fjerne Kina skriver Lidegaard (s. 570), at Kauffmann med den kom at stå »endnu mere fremmed« for udviklingen hjemme.⁶

Som i de tidligere nævnte eksempler konstaterer Lidegaard først (s. 121) mere forsigtigt vedrørende rapporteringen fra Oslo: »Det er ikke let at fastslå gesandtens egne synspunkter i de enkelte depecher, men hvis den vægt, de kritiske synspunkter får i det samlede billede, kan ses som udtryk for også gesandtens egen indstilling, var denne ganske kritisk overfor den politik, P. Munch førte i København.« I delkonklusionen skærpes derefter dette, og Lidegaard taler (s. 129) uden reservation om Kauffmanns »skepsis« overfor P. Munchs politiske linie i Oslo-tiden. »Hvor vidt« denne skepsis gik, belyser kilderne visselig ikke, men der »anes en tone af tvivl.« Dette gentages i den endelige konklusion (s. 565 og 571), hvor det hedder, at »en begyndende skepsis« over regeringen Stauning-Munchs udenrigspolitiske kurs »anes« gennem de senere år i Oslo.

Med hensyn til Norges traditionelt stærke binding til vest og dets »atlantiske« oversøiske orientering er Kauffmanns tid i Oslo meget interessant. Den sammenfalder også nogenlunde med P. Munchs ledelse af dansk udenrigspolitik, hvilken Lidegaard ser som en kulmination på »Tysklandspolitikken.« Han identificerer således i høj grad denne med P. Munchs udenrigspolitiske grundsyn. Fremstillingen af Oslo-tiden er imidlertid tynd. Det er ikke nok, som Lidegaard gør (s. 121), alment at

⁶ Forflyttelsen fra Rom i 1923 skete meget abrupt efter kun meget kort tjeneste der. Officielt var det for at give plads for Harald Scavenius, der måtte forlade posten som udenrigsminister, men Lidegaard sætter forflyttelsen i forbindelse med et vagtskifte i udenrigsministeriet 1922 i kølvandet af bankkrakket. Dette kompromitterede Kauffmann, der havde haft suspekterede affærer med Landmandsbanken, og svækkede de kredse i udenrigsforvaltningen og erhvervslivet, der tidligere havde bakket ham op. Lidegaard skriver (s. 75), at Kauffmann fra 1924 og resten af sin tid i udenrigstjenesten var udelukket fra indercirklerne i udenrigsministeriet. I delkonklusionen (s. 132) hedder det: »Med udskiftningerne i udenrigsministeriets ledelse kom Kauffmann til at referere til mænd, som måtte se med betydelig skepsis på hans kosmopolitiske indstilling og ekstravagante livsførelse.« Vedrørende disse forandringer nævnes (s. 75 og 674), at Eduard Reventlow 1922 overtog direktørstolen efter O.C. Scavenius og Lidegaard skildrer, hvorledes relationerne mellem Kauffmann og den ny direktør ofte var komplicerede. Det fremgår også af personoversigten s. 663ff, at Laurits Bolt-Jørgensen 1922 blev kontorchef for udenrigsministeriets (politisk-)handelspolitiske afdelings 1.kontor og at han beholdt denne stilling til 1927. Lidegaard skildrer Bolt-Jørgensen som en bitter modstander af Kauffmann, bl.a. i forbindelse med den nedenfor nævnte våbenhandelsag 1924. Endvidere nævnes (s. 664, 671f), at Kauffmanns mentor grev Carl Moltke afgik som udenrigsminister 1926 (efter at have haft denne post siden 1924). Man havde her gerne set, at Lidegaard mere indgående havde diskuteret personforandringerne i udenrigsforvaltningen og deres betydning.

konstatere, at Kauffmann rapporterer om en kritisk holdning i norsk presse til dansk udenrigspolitik og til Munch personligt. Det er ikke så underligt efter Grønlandskonflikten. Lidegaard burde nærmere have præciseret, hvilke punkter i Munchs politik rapporteringen angår og eksemplificeret dette.

Det er også et svagt belæg for Kauffmanns »skepsis« overfor den munchske udenrigspolitik, når Lidegaard fremhæver (s. 334), at Kauffmann som nybagt gesandt i Washington 1939 knyttede den aktive anti-nazist Povl Bang-Jensen til gesandtskabet og snart gjorde ham til sin nære fortrolige.

Udgangspunkt for Lidegaards hovedtese og vigtigste ledetråd i afhandlingen er, at Kauffmann var kosmopolit. Dette er et ret diffust begreb.⁷ Det ræsonnement, hvor Lidegaard forsøger at påvise forudsætninger og linier i Kauffmanns tidlige liv, som kan pege frem mod hans senere adfærd, er også meget vagt og hypotetisk (det »anes«, »antages« etc.). Som vi har set, kan man også gøre indvendinger mod det på grund af glidninger og drejninger på flere vigtige punkter. Det betyder ikke, at selve forsøget på at rekonstruere og dokumentere en alternativ opfattelse i dansk udenrigspolitik er uinteressant – tværtimod er det meget interessant og væsentligt.⁸ Spørgsmålet er imidlertid, om man ikke kunne nå bedre præcision i undersøgelsen og større sikkerhed i resultaterne ved mere at betone nogle andre sider af en sådan alternativ opfattelse.

Kauffmann alliancepolitiker?

Som en forskel i forhold til den fremherskende »munchske« udenrigspolitik nævner Lidegaard ikke bare Kauffmanns »kosmopolitiske« og globale orientering, men også (s. 35, 451, 549 og 577) hans understregning af nødvendigheden af alliancepolitik og reel forsvarsvilje.

Ole Karup Pedersen har vist, at P. Munch som udenrigsminister gik ind for, at Danmark skulle sætte sin lid til sig selv og ikke bedrive en

⁷ Termerne kosmopolit og kosmopolitisk bruges meget indenfor antropologisk forskning og forbindes ofte med modernisering og globalisering. For kritiske synspunkter herpå se Jonathan Friedman, *Cultural Identity and Global Process*, London 1984; Scott Lash & Jonathan Friedman, »Introduction: subjectivity and modernity's Other,« i *Modernity and Identity*, Cambridge, Mass., 1992, s. 1-30 og Ulf Hannerz, *Transnational Connections: Culture, people, places*, London 1996, især s. 102ff.

⁸ For eksempel på sådanne forsøg se også Hans Branner, *Småstat mellem stormagter: Beslutningen om mineudlægning august 1914*, København 1972; Carsten Due-Nielsen, »Alliancelinien i dansk udenrigspolitik,« Sandbjerg 1985 (utrykt konferencebidrag) og Gregersens nedenfor nævnte arbejde.

alliancepolitik. Især måtte det afstå fra enhver forsvarsalliance, ikke bare med stormagterne men også med de skandinaviske lande.⁹

Det handlingsstrategiske valg stod m.a.o. mellem alliancefrihed og alliancepolitik.

Som Lidegaard fremhæver (s. 119) – i forbindelse med socialdemokratiet – kunne der ikke umiddelbart opstilles et realistisk alternativ til P. Munchs politik. Lidegaard nævner dog, at nogle i det styrende socialdemokrati i 1930erne trak i en anden retning. Stauning kom imidlertid, som det hedder »for sent i gang,« og han ville ikke ofre koalitionen med P. Munch og dermed risikere velfærdsstatens opbygning, som var afhængig af regeringssamarbejdet. Det blev derfor kun til »enkelte markeringer«, hvor Lidegaard fremhæver Staunings forgæves forsøg på at knytte kontakter til England.

Til dette kan føjes, at også et skandinavisk forsvarssamarbejde var aktuelt. Allerede i slutningen af 1920erne begyndte de konservatives leder Christmas Møller at beskæftige sig med denne tanke.¹⁰ I begyndelsen af 1930erne var der kontakter mellem den svenske og den danske generalstab vedrørende en nordisk forsvarsalliance.¹¹ 1934 nedsatte det konservative parti et nordisk udvalg, og der fandtes i partiet og det nærstående kredse en fortsat interesse for nordisk samarbejde, både økonomisk, kulturelt og sikkerhedspolitisk. Dette spørgsmål blev også genstand for en drøftelse mellem partierne ved Det udenrigspolitiske Nævns møde i december 1934, hvor P. Munch understregede sin modstand mod alliancer.¹²

Bestræbelserne på at skabe en nordisk forsvarsalliance vanskeliggjordes foruden af P. Munchs modstand bl.a. af, at Grønlandskonflikten alvorligt belastede forholdet mellem Danmark og Norge. I den forbindelse er det værd at notere, at Kauffmann som gesandt i Oslo fra 1932 umiddelbart engagerede sig for at forbedre dette forhold og derved pleje, som det hedder (s. 115f), »alt som kan siges at falde ind under Kategorien almindeligt nordisk Samarbejde.« 1933 gjorde Stauning et forsigtigt frieri til de øvrige nordiske lande, da han udtalte, at den dansk-tyske grænse var Nordens grænse. Hans berømte »lænkehundta-

⁹ Ole Karup Pedersen, Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik, København 1970, især s. 232ff, 323 f, 328, 505, 569, 595. Se også Wilhelm Christmas-Møller, Christmas: Christmas Møller og Det konservative Folkeparti, del 2 1936-48, København 1993, s. 86f.

¹⁰ Karup Pedersen, s. 323.

¹¹ Jens J. K. Gregersen, »Et svensk ekspeditionskorps til Sjælland? Dansk-svenske generalstabsforhandlinger 1933, deres baggrund og opfølgning,« HT 1991, s. 428-456.

¹² Christmas-Møller, s. 50f, 85ff. Vedrørende interesse i erhvervskredse (Højgaardkredsen) for støtte fra Sverige se også *ibid.*, s. 80 f.

le« i marts 1937 i Lund opfattes imidlertid i regelen som en desavouering af bestræbelserne i retning af et nordisk forsvarssamarbejde. Lidegaard gengiver (s. 122) en passus i et privatbrev fra Kauffmanns kone fra dette tidspunkt eller kort derefter. Hun nævner deri, at Stauning fortsat holdt folk på pinebænken vedrørende sin holdning og fortæller om et forestående besøg af ham i Oslo, hvor han på ny ville diskutere nordisk samarbejde samt om Kauffmanns nervøsitet for dette besøg (og for at Stauning, sin vane tro, ville komme til at irritere nordmændene). Som gesandt i Norge blev Kauffmann således tæt berørt af de nordiske samarbejdsbestræbelser og tilsyneladende også engageret i dem.

På den baggrund er det interessant, at han allerede tidligt under krigen slog til lyd for en skandinavisk union. I en tale ved en skandinavisk-amerikansk dag den 28. juli 1940 kaldte han til samling for et stærkt, frit, forenet, demokratisk Norden, bærer af de humanistiske ideer. Han erindrede om middelalderens nordiske union og argumenterede for nødvendigheden af en ny union. Kauffmann fremhævede, at de nordiske lande var vokset stadig mere sammen i mellemkrigstiden. Dog beklagede han, at de havde savnet tilstrækkeligt mod og moralsk styrke til at tage de afgørende skridt i retning af en forsvarsalliance. Dertil bemærkede han, at de måske havde været »more keen about getting than about giving.« Han håbede imidlertid, at de ville lære af den katastrofe, der var overgået dem i krigen.¹³ Samme forhåbning ytrede Kauffmann fire år senere, i en tale på Norges nationaldag den 17. maj 1944 til den norske sammenslutning Normanns Forbundet i New York, hvor han argumenterede for et nordisk samarbejde efter krigen »i langt fastere Rammer end tidligere og ... af en langt mere omfattende Art.«¹⁴

¹³ Derved fremhævede Kauffmann selv betydningen af sine syv år i Norge for at lære skandinavisk samarbejde og dets forudsætninger at kende. A Free and United North, Address by Henrik de Kauffmann, minister of Denmark to the United States, at the seventh annual Scandinavian-American day, Des Moines, Iowa, July 28, 1940, fremsendt af den svenske minister i Washington, Boström, til udenrigsminister Günther den 28.8.1940, Riksarkivet, Stockholm, UD:s arkiv, HP 600. Ifølge Bostrøms meddelelse til Günther havde American Scandinavian Foundation trykt og distribueret talen i 5.000 eksemplarer til aviser og privatpersoner over hele Amerika.

¹⁴ Kauffmann betonedede, at »medmindre vor moderne Civilisation skulde bryde fuldstændig sammen« ville »Udviklingens Naturlov i Tidens Løb drive de nordiske Folk nærmere og nærmere sammen.« Han argumenterede også for at »en af Grundstenene i Bygningen af et vidtomfattende Nationernes Hus« og i et internationalt samarbejde efter krigen måtte være »en dybtgående Udvikling og Fastlæggelse af det nordiske Samarbejde.« Endelig var et »saadant dybtgaaende Samarbejde ... ogsaa nødvendigt for, at de nordiske Stemmer – spinkle som de er alene – ikke skal fortabe sig i det store Nationernes Kor.« Udtalelse fra Minister Henrik Kauffmann til NORMANNS FORBUNDET i Anledning af 17. Maj 1944, fremsendt af Boström til Günther den 21.6.1944, Riksarkivet, Stockholm, UD:s arkiv, HP 981.

Det fremgår af afhandlingen (s. 249ff), at Kauffmann også i april 1942 argumenterede for en skandinavisk union, der udtrykkeligt inkluderede det forsvarspolitiske område. Det skete overfor den udenrigspolitiske tænketank Council on Foreign Relations. På et direkte spørgsmål udtalte Kauffmann, at Danmark efter krigen ville være villig til at deltage i ethvert internationalt samarbejde, der indbefattede USA, men at han deri ikke så en modsætning til tanken om en skandinavisk union. Det fremgår endvidere (s. 462ff) at Kauffmann, da forsvarsproblematikken blev akut i Danmark under Påskekrisen 1948, stærkt engagerede sig for samarbejde med USA. »Nordisk model eller ej,« hedder det (s. 553) »måtte Danmark nå frem til en løsning, der på den ene eller anden måde var knyttet til USA.«

Til syvende og sidst handler det om sikkerhed, både økonomisk og politisk, og om hvordan man bedst kan opnå sikkerhed. Antimilitaristen P. Munch havde forestillet sig, at man kunne gøre det ved at påvirke staterne, også stormagterne, i deres sindelag, uden alliancepolitik og uden militær oprustning.¹⁵ Kauffmann troede i modsætning hertil på en alliancepolitik, under militær oprustning – og under både »getting and giving.«¹⁶

Proengelsk eller proamerikansk?

Kauffmanns betydning ligger bl.a. i at han, som Lidegaard viser, til forskel fra ledende kredse i udenrigsforvaltningen tidligt forstod og værdsatte USAs stilling i verden.¹⁷ Når han driver sin tese, bundter Lidegaard imidlertid gerne England sammen med USA. Man må dog

¹⁵ Spørgsmålet om en alliancepolitik var tæt forenet med spørgsmålet om militær oprustning og med P. Munchs modstand mod en sådan. 1935 forsøgte Stauning uden fremgang at rejse forsvarsspørgsmålet overfor P.Munch. Viggo Sjøqvist, Danmarks udenrigspolitik 1933-1940, København 1966, s. 207. Om P.Munchs holdning jf. også Erling Bjøl, »P.Munch, sociologisk og historisk set,« Historie: Jyske Samlinger 1970-72: samme, anmeldelse af Viggo Sjøqvist, Peter Munch, Manden, Politikeren, Historikeren, HT 1978, s. 311-315.

¹⁶ Interessant er den betydning Lidegaard derved giver Grønland som »joker.« Han skildrer (s. 483ff, 491) den rolle tanken om indrømmelser til USA i Grønland som kompensation for sikkerhedsgarantier og også for mindre krav om danske forsvarsydelse spiller i de danske overvejelser i forbindelse med aftalen 1951. Dermed supplerer Lidegaard på et vigtigt punkt Poul Villaumes undersøgelse (Allieret med forbehold, København 1995), der ikke indbefatter Grønland. Fra dette perspektiv betoner Lidegaard (s. 582ff) også (til forskel fra Villaume) det grundlæggende sikkerhedspolitiske interessefællesskab mellem den danske socialdemokratiske ledelse og USA.

¹⁷ P. Munch havde i 1930'erne ikke tillagt USA nogen stor betydning for Danmark. Karup Pedersen, s. 260.

passe på, så man ikke ser deres interesser som altfor identiske.¹⁸ England var i det 20. århundrede presset mellem en tysk og en amerikansk økonomisk ekspansion. I mellemkrigstiden var der en stærk handelspolitisk og finansiel konkurrence og modsætning mellem England og USA. Først i 1938, under det voksende pres fra Tysklands og Japans fremgange, kom der en handelsaftale til stand mellem de to lande. På trods af den fælles alliance var der fortsat stærke interessemodsigelser mellem England og USA under den anden verdenskrig.¹⁹

Efter den 9. april besatte England Færøerne og Island. Af det danske rige var der så bare Grønland igen, og det kunne også opfattes som truet af engelsk besættelse. Selv motiverede Kauffmann, som Lidegaard nævner (s. 167), i sin argumentation overfor København sin politik efter den 9. april med, at han ønskede at bevare, som det hedder »Grønlands frie Stilling.«

Ikke bare England kunne true denne. Den 13.4.1941 begrundede Kauffmann »strängt förtroligt« overfor den svenske minister Boström Grønlandsoverenskomsten med, at en (pågående) aktivitet fra tysk side vedrørende Grønland med sikkerhed ville have foranlediget Canada til at besætte Grønland, hvis Kauffmann ikke havde indgået overenskomsten. »Om Kanada ockuperat (Grønland) hade dansk suveränitet äventyrats.«²⁰ Canadas interesse for Grønland i den anden verdenskrig²¹ er

¹⁸ 1924 gik Kauffmann ind for, at Danmark skulle respektere en international våbenembargo overfor de stridende parter i borgerkrigen i Kina, mens stærke kræfter i en splittet udenrigsforvaltning forsøgte at omgå embargoen og gennemtrumfede fortsatte eksporttilladelser for den danske våbenhandel. Lidegaard fremhæver denne episode som eksempel på, at Kauffmann ønskede at spille sammen med vestmagterne. Han opfatter embargoen som en fælles engelsk-amerikansk interesse, men det var især USA, der var engageret i bestræbelser på at fremme nedrustning, fred og stabilitet i Østasien og i den forbindelse i at opretholde embargoen. Den danske våbenhandel truede direkte denne stabiliseringspolitik eller »Washingtonsystemet« (efter Washingtonkonferencen 1921-22, hvor politikken blev fastlagt) og dermed USAs interesser i Kina. Akira Irye, *After Imperialism: The Search for a New Order in the Far East*, Harvard 1965, s. 49; samme, *Across the Pacific: Inner History of American-East Asian Relations*, Harvard 1967; samme, *The Globalizing of America, 1913-1945*, *The Cambridge History of American Relations*, III, Cambridge 1993, især s. 79 ff.

¹⁹ Se f. eks. Mark A. Stoler, »A half century of conflict: Interpretations of U.S. World War II diplomacy,« *Diplomatic History* 1994, s. 376-403.

²⁰ Telegram Boström-UD 15.4.1941, Riksarkivet, Stockholm, UD:s arkiv, HP 1981.

²¹ Udenrigsministeriet frygtede allerede i 1919, at den tanke ville dukke op på fredskonferencen efter den første verdenskrig, at Canada burde have Grønland for sin krigsindsats, når Danmark fik Slesvig. Udenrigsministeriet til Bernhoft 28.1.1919, cit. i Leif Thomsen, »Fra Ihlens erklæring til Østgrønlandsoverenskomsten: Dansk politik over for Norge i Grønlandsspørgsmålet 1919-1924,« specialeafhandling, Københavns universitet 1975, s. 15. Vedrørende dette spørgsmål og anerkendelsen af Danmarks suverænitet over Grønland se også Tage Kaarsted, *Storbritannien og Danmark 1914-1920*, Odense 1974, s. 110ff.

blevet belyst på basis af bl.a. dansk forskning i canadiske og amerikanske arkiver. En rapport om denne forskning findes i Grønlandsministeriet og viser, at Canada (og England) var indstillet på en canadisk besættelse af i hvert fald Ivigtut men evt. hele Grønland. En nøglerolle i denne forbindelse spillede kryolitminen i Ivigtut med dens betydning for det krigsførende Canada. Kryolit blev brugt ved fremstilling af aluminium og var derfor vigtigt for Canadas aluminiumindustri og for flyproduktionen. Allerede i dagene efter den 9. april organiserede Canada i al hast en lille invasionsstyrke for at besætte kryolitminen. Disse planer blev imidlertid stoppet som følge af pres fra den amerikanske regering, der selv den 10. maj 1940 sendte et kystbevogtningsskib til Ivigtut for at sikre beskyttelsen af minen.²² Et engelsk-canadisk projekt samme år, der gik ud på at bygge en luftbase på Grønland, blev ikke mødt med entusiasme i State Department. (s. 181).²³

USA på sin side ønskede således hverken, at England eller Canada skulle tage kontrol over Grønland.²⁴ Danmark og USA havde dermed en fælles interesse af at forhindre dette.²⁵

Kauffmanns hurtige og bestemte stillingtagen til sin tyskkontrollerede regering i dagene efter den 9. april 1940 – langt inden f.eks. de Gaulle brød med sin regering efter Frankrigs fald – giver ham en særlig placering i modstandens historie i den anden verdenskrig og adskiller ham f.eks., som Lidegaard fremhæver (s. 217), fra de fleste franske diplomaters stillingtagen til Vichy-regeringen. Det var imidlertid næppe en bevidst undsigelse af samarbejdspolitikken overfor tyskerne – den eksisterede endnu ikke, og heller ikke i Kauffmanns forventninger. Lidegaard nævner (s. 154), at Kauffmann ikke troede på en videreførelse af den civile administration i Danmark. Han regnede, som Lidegaard

²² Jens Boel & Søren T.Thuesen, »Grønland og den store verden: 2. Verdenskrigs betydning for det dansk-grønlandske forhold,« Grønlands Kultur- og Samfundsforskning 1993, s. 34-61; Jens Boel, »Notat vedr. arkivundersøgelser i Canada og USA, marts 1990 (kilder til Grønlands historie under 2. Verdenskrig i det canadiske og det amerikanske rigsarkiv),« Grønlandsministeriet.

²³ Lidegaard nævner også (s. 181ff og 250) fortsat norsk interesse for Grønland.

²⁴ Se derom også Nancy Fogelson, »Greenland: Strategic Base on a Northern Defense Line,« Journal of Military History 1989, s. 51-63. USA havde længe vist interesse for Grønland men i forbindelse med købet af de danske vestindiske øer 1916 anerkendt Danmarks suverænitet over Grønland. Det havde dog markeret fortsat interesse ved at deklarerer, at det aldrig ville acceptere forkøbsret for et tredje land ved et eventuelt dansk salg af Grønland. Kaarsted, s. 110ff.

²⁵ I den forbindelse kan det noteres, at ifølge den svenske minister i København, »lära ledande danska pressmän vid en presskonferens i utrikesministeriet till en början (hava) manifesterat en viss förståelse för von Kauffmanns handlingssätt, men då konsekvenserna av detsamma närmare förklarats dem, i allmänhet ändrat åsikt.« Hamilton till Günther 18.4.1941, Riksarkivet, Stockholm, UD:s arkiv, HP 1981.

skriver (s. 152ff), med en total tysk overtagelse som tidligere i Böhmen-Mähren og Polen. Og da han blev klar over sin misforståelse af situationen, bedrev han, som Lidegaard skildrer (s. 162ff), en mere forsigtig og afventende politik i månederne efter Danmarks besættelse. Kauffmanns stillingtagen betød heller ikke, at han allierede sig med England. Han dannede ikke en eksilregering, deltog ikke i Englands krig og hans relationer med England og med de danskere, der samarbejdede med England, var som Lidegaard skildrer (s. 275ff) ret anstrengt under hele krigen.

Kauffmann søgte samarbejde med USA, der som Lidegaard nævner (s. 156) stod som garant for de neutrale landes rettigheder og som var den eneste, der kunne tale småstaternes sag, både under krigen og ved en kommende fredskonference. Trods USAs vakkende holdning og dobbeltpolitik overfor både Kauffmann og Danmark forsøgte han at binde USA til sig selv og på langt sigt også til Danmark ved baseaftalen i 1941.

De amerikanske hensigter med denne skildrer Lidegaard (s. 179) som gående ud på at »gøre det muligt for England også i længden at holde skansen mod den nazistiske fremmarch i Europa, og samtidigt tilgodese USAs sikkerhedspolitiske interesser.« Han betoner især, at USA dermed tog det første betydningsfulde skridt mod »et direkte militært engagement i krigen,« m.a.o. mod mere aktiv støtte til England. En amerikansk forsker, Warren F. Kimball, fremhæver imidlertid mere USAs egne, overordnede og langsigtede formål. Han ser Grønlandsaftalen som et led i bestræbelser ved hjælp af Monroedoktrinen og Good Neighbourpolitikken på at forstærke USAs magtstilling og udbrede de sociale, økonomiske og politiske forestillinger (»amerikanisme«) som var forbundne med denne og hvori ideologi og geopolitisk virkelighed blev forenede. England var traditionelt en hindring for den slags bestræbelser, og det gjorde de amerikansk-engelske relationer komplicerede.²⁶

Politikken byggede på aktivt (amerikansk) lederskab og samarbejde, på en slags partnerskab, der sigtede mod at fjerne angsten for amerikansk aggression og undgå unødigt indblanding i andre staters indre forhold, således som den blev udformet i Grønlandsoverenskomsten. En iværksætter for den amerikanske politik var i State Department Kauffmanns nære fortrolige og forhandlingspartner Adolf A. Berle.²⁷ Han

²⁶ Warren F. Kimball, *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*, Princeton, New Jersey 1991, især s. 7ff, 107ff, 185ff.

²⁷ Berle interesserede sig for at bruge »the Greenland technique« også f.eks. overfor Vestafrika, der var et aktuelt mål for de amerikanske bestræbelser. 1944 skrev han i sin dagbog vedrørende amerikanske flyvebaser i udlandet, at sådanne baser tenderede »to

stod, som Lidegaard nævner (s. 665), i et udtalt modsætningsforhold til England.

Lidegaard fremhæver (s. 128), at Kauffmann gjorde det gamle kinesiske ordsprog til sit eget: »Vær ikke intim med din Nabo, men søg Venner blandt dem, der bor fjernt fra dig.« De europæiske stormagters hegemonibestræbelser udgjorde en voksende trussel mod en småstat som Danmark, som risikerede at blive en satellit, økonomisk og politisk, til England og/eller Tyskland.²⁸ 1930-ernes krisepolitik aktualiserede yderligere denne problematik.²⁹ Det fjerntliggende USA med dets paroler om fred, frihed og ret og orden for alle folk kunne forekomme mindre farligt som samarbejdspartner.

I indledningen (s. 28) skriver Lidegaard, at det ikke kun er Kauffmanns person, der interesserer ham, men »i høj grad også det lys, han kaster over en epoke i dansk diplomati og udenrigspolitik.« Epoken beskrives (s. 24) som den, »hvor dansk udenrigspolitik fik den form, der grundlæggende har været fastholdt frem til afslutningen af den kolde Krig.« Denne form karakteriseres af en alliancepolitik med USA og med USAs samarbejdspartnere i Europa som allierede, og den udelukkede i en vigtig fase heller ikke en alliance med de skandinaviske lande.

Diplomati og demokrati

For at karakterisere Kauffmann og forklare hans adfærd og forhold til København interesserer Lidegaard sig ikke bare for Kauffmanns udenrigspolitiske holdning men som vi allerede har berørt også for hans »antidemokratisme« eller negative holdning til demokratiet og demokratiseringen af udenrigsforvaltningen.³⁰

Det kunne være interessant nærmere at granske et eventuelt forhold mellem Kauffmanns udenrigspolitiske og indenrigspolitiske opfattelser.

delimit what might be called the 'American Empire' except that we do not propose to make it an empire.« Cit. efter Kimball, s. 155. Jf. også Gaddis Smith, *The Last Years of the Monroe Doctrine 1945-1993*, New York 1994, s. 38f.

²⁸ Vedrørende Munchs frygt for den voksende stormagtsdominans se Karup Pedersen, s. 543.

²⁹ *Ibid.*, s. 308 ff; Bengt Nilson, *Handelspolitik under skärpt konkurrens: England och Sverige 1929-39*, Lund 1983, især s. 66ff, 111, 157.

³⁰ »I Kongens Navn« er den titel Lidegaard har sat på sin afhandling. Dermed alluderes til en fiktion, som diplomatiet traditionelt byggede på, nemlig at diplomaten er suverænenes personlige repræsentant. Demokratiseringsprocessen undergravede denne fiktion, der var vigtig for diplomatens prestige og handlingsrum. Jf. Gordon A. Craig & Felix Gilbert, »Introduction,« i *The Diplomats 1919-1939*, Princeton, New Jersey 1953, s. 3-13(5f). Lidegaard fremhæver også, hvad han (s. 595ff) betegner som Kauffmanns »systematiske indsats« under krigen for at opretholde og bevare kontakten med det danske kongehus.

Det er imidlertid ikke dette forhold, der fanger Lidegaards opmærksomhed. Thulesagen har rejst spørgsmålet, om den danske Grønlandspolitik var forenelig med demokratiske principper. Som en af opgaverne for undersøgelsen angiver Lidegaard (s. 36) at belyse Kauffmanns situation som »diplomat for et demokratisk land« og med Kauffmann som eksempel diskutere »det mere generelle spørgsmål om diplomatens stilling og rolle i et demokratisk samfund.« Kauffmanns optræden forekommer, hedder det sammenfattende (s. 589f), »på een gang helt nødvendig – og aldeles uacceptabel.« Som »helt uacceptabelt« ser Lidegaard Kauffmanns brud på »de spilleregler, som *må* gælde indenfor en offentlig forvaltning, der er underlagt demokratisk kontrol.«

Forholdet mellem forvaltning og demokrati er kompliceret. Bureautkratisering og demokratisering har i Europa udviklet sig parallelt med hinanden og under gensidig påvirkning.³¹ Demokratiseringsprocessen er traditionelt blevet fremhævet som den mest betydningsfulde faktor bag forandringen af diplomaternes stilling i dette århundrede.³² For forståelsen af diplomatiets udvikling må vi imidlertid også se på de processer af centralisering og rationalisering, som repræsenteres af bureaukratisering og ikke mindst professionalisering.

Typisk for udviklingen i dette århundrede har, som norske historiker Trond Nordby betoner, bl.a. været den voksende magt og indflydelse for professionerne, efterhånden som den moderne styringsstat er vokset frem. Derved har professionerne ofte indgået i et bytteforhold med demokratiske institutioner, hvorved de har fået magt i bytte for en tjenerfunktion, og hvorved deres indflydelse og magt har erstattet indflydelse og magt hos f.eks. erhvervslivet.³³

I perioden før og under den første verdenskrig havde der udviklet sig stærke informelle strukturer på udenrigspolitikens og især på handelspolitikens område. Bl.a. ved hjælp af monarkens og kongehusets traditionelle stilling i forhold til udenrigspolitikken og diplomatiet var det lykkedes storfinansens, ikke mindst den internationale storfinans, at udøve betydende indflydelse. Store firmaer havde vist sig i stand at lægge tryk på den politiske ledelse. Transnationale aftaler indgået af dem betød en indsnævring af den nationale suverænitet. Erhvervslivet ud-

³¹ Eva Etzioni-Halevy, *Bureaucracy and Democracy: A Political Dilemma*, rev. ed., London etc. 1983, især s. 120f.

³² Se f.eks. Craig & Gilbert, s. 5.

³³ Trond Nordby, »Profesjoner og profesjonsmagt som historisk emne: Om begrebsudvikling og analyseopplægg,« i *Den kritiske analyse: Festskrift til Ottar Dahl*, Oslo 1994, s. 212-228. Professionelt styre eller fagstyre defineres af Nordby som at beslutningerne vedtages på grundlag af det faglige skøn af sektorspecialisterne – der ønsker at forme virkeligheden i deres billede.

øvede suveræne statslige rettigheder, f.eks. ved forhandlinger om handelsaftaler. Multinationale firmaer og karteller havde opbygget internationale netværker. Interessekonstellationer var opstået over de nationale grænser og kunne både fremme og modarbejde nationale interesser.³⁴

Efter den første verdenskrig gjorde sig imidlertid i Europa og USA stærke bestræbelser gældende, ikke bare på at demokratisere udenrigstjenesten, men også at formalisere, centralisere, rationalisere og til dette formål bureaukratisere og professionalisere den, så at den selv bedre kunne varetage erhvervslivets interesser eller m.a.o. at styrke udenrigstjenestens funktion, især på det handelspolitiske område. Tilsvarende reformer blev vedtaget i en række stater, blandt dem Danmark, der forberedte disse reformer ved Udenrigskommissionen 1919-21.³⁵ Dens arbejde, der for Lidegaard danner udgangspunktet for hans tese om Kauffmanns »kosmopolitiske,« handelspolitiske og angelsaksiske orientering, må således ses som led i en international bestræbelse, der også indbefattede en professionalisering af udenrigsforvaltningen og diplomatiet.³⁶

Lidegaard nævner (s. 47), at en af Kauffmanns fremmeste mentorer, Harald Scavenius, i forbindelse med Udenrigskommissionens arbejde »trak i retning af en professionalisering af forvaltningen, så udenrigs-

³⁴ Carl-Axel Gemzell, »Lucius, Wallenberg och Ryssland: Storfinans och politik under första världskriget,« *Aktuellt och historiskt* 1976, s. 83-122; Harm Schröter, *Aussenpolitik und Wirtschaftsinteresse: Skandinavien im aussenwirtschaftlichen Kalkül Deutschlands und Grossbritanniens 1918-1939*, Frankfurt am Main etc. 1984, især s. 15 f, 373; Ole Lange, *Jorden er ikke større...*: H.N.Andersen, ØK og storpolitikken 1914-37 København 1988.

³⁵ Kampen for handelsinteressernes primat kan følges allerede fra systemskiftet og giver sig stærkt udslag ved afskaffelsen af direktørposten og oprettelsen af de to ligestillede departementschefsposter ved reformen i 1908. Klaus Kjølse & Viggo Sjøqvist, *Den danske udenrigstjeneste 1770-1970*, bd.1: 1770-1919, København 1970, s. 268. Om tilsvarende reformbestrebelse i de øvrige skandinaviske lande, England, Tyskland og USA i perioden 1905-1921 se også Stefan Håkansson, *Konsulerna och exporten 1905-1921: Ett »Government Failure«?*, Lund 1989, s. 193ff.

³⁶ En repræsentant for disse bestræbelserne var den amerikanske gesandt i København, Grew. Han talte således i egen sag, når han i *American Consular Bulletin* for oktober 1921 entusiastisk skildrede den danske reform som indebærende en virkeliggørelse af professionalistiske krav. Grew fremhævede, at den danske reform indbefattede en forening af den diplomatiske og konsulære tjeneste, lønforbedringer, bidrag ved forflytninger og ny tjeneste og for at supplere et allerede eksisterende pensionssystem. Robert D.Schulzinger, *The Making of the Diplomatic Mind: The Training, Outlook, and Style of United States Foreign Service Officers, 1908-1931*, Middletown, Conn., 1975, s. 52ff, 68ff, 72. En samtidig reform i England betød en modernisering og effektivisering af udenrigsforvaltningens administrative maskineri for at det skulle kunne håndtere voksende opgaver. Der fulgte også en flerdobling af antallet af ansatte. M.a.o. blev det professionelle profil forstærket. Zarah Steiner & M.Dockrill, »The Foreign Office Reforms, 1919-1921,« *The Historical Journal* 1974, s. 131-136.

tjenesten fremover selv kunne varetage de opgaver, som erhvervsfolk tidligere havde udført.« Ifølge Lidegaard led dog hele det reformprojekt, som Udenrigskommissionen stod for, et afgørende knæk, da Harald og O.C.Scavenius i 1922 blev »uddrevet« fra udenrigsministeriets ledelse.

Den »kamp om udenrigspolitikken« i begyndelsen af 1920'erne som Lidegaard skildrer (s. 55-59), med fortsatte konflikter mellem politikken og erhvervslivet, gav imidlertid diplomaterne en mæglerposition, der kan have fremmet en identifikation hos dem med hele samfundet, gjort at de, som det hedder (s. 591), så sig »som selve staten Danmarks personificering.« Som det fremhæves (s. 347), handlede konflikten mellem Kauffmann og udenrigstjenesten i den anden verdenskrig om »vidt forskellige vurderinger af, hvad der var i landets overordnede interesse« eller m.a.o. om fortolkningsmonopolet. Kauffmanns udtalelser umiddelbart efter besættelsen betegner Lidegaard (s. 343) som en »første breche« i dette eller i »regeringens og udenrigsministeriets uantastede monopol« på formuleringen og forvaltningen af Danmarks udenrigspolitik. På samme baggrund kan vi også se Kauffmanns bestræbelser og resultater, når det gjaldt om at skabe sig et »diplomatisk råderum« og en »usædvanlig frihed i udøvelsen af det diplomatiske håndværk« (s.132). Det ligger i professionalismens natur, at den tilstræber monopolisering af kundskab og kompetence.

På internationalt niveau bragte den første verdenskrig, og den diskussion den affødte om ansvaret for krigen, diplomaterne en anklage for, at de ved deres hemmelige diplomati havde medvirket til krigen eller i hvert fald ikke havde formået at hindre den.³⁷ Bl.a. i reaktion herpå udviklede sig efter den første verdenskrig, hvad man har betegnet som et »nyt« diplomati, karakteriseret af tætte konferencer mellem politiske top-ledere, præsidenter, statsministre etc. og med en stærkere betoning af deres diplomatiske rolle. Det betød, at det gamle diplomati eller de professionelle diplomater spillede en mindre spektakulær og dramatisk, men ikke nødvendigvis mindre vigtig rolle bag kulisserne.³⁸

Robert D. Schulzinger har vedrørende de amerikanske diplomater i

³⁷ Schulzinger betegner 1920'erne som under indtryk heraf et årti af »self-doubt« for de europæiske diplomater. Schulzinger, s. 10.

³⁸ Den engelske diplomat Sir Harold Nicolson skrev 1938, at »diplomacy during the last twenty years has become more personal, more secret, more occult even, than it was in the late nineteenth century. So far from having died in 1918, the old diplomacy is today more dynamic and more assertive than the new.« Cit. fra Donald G. Bishop, *The Administration of British Foreign Relations*, Binghamton, New York 1961, s. 294. Bishop har på tilsvarende måde hævdet, at det ny diplomati »left the professional diplomats to operate beneath the surface, outside of the public eye, freer than ever.« Ibid.

perioden 1945-1960 fremhævet, at de troede, at det ville skade udenrigspolitikken, hvis offentligheden fik lov at styre denne, og at udenrigspolitikken krævede en alt for speciel kompetence og en alt for stor tålmodighed til at kunne lægges i hænderne på folk, som diplomaterne betragtede som primitive. Han henviser til det billede, der formidles af memoirer fra diplomater som George Kennan og Dean Acheson.³⁹ Den sidstnævnte var, som Lidegaard nævner (s. 663), i efterkrigstiden Kauffmanns højest placerede amerikanske modpart i State Department.

Kauffmanns og den politiske ledelses håndtering af Grønlandssagen efter krigen med de hemmelige protokollater, halve sandheder og fortællelser, som Lidegaard skildrer (s. 497-501), kan måske forstås og forklares i et sådant »professionalistisk« perspektiv og som sigtende på, at befolkningen og Rigsdagen ikke blandede sig alt for meget i følsomme udenrigspolitiske spørgsmål.

Lidegaard henviser selv flere gange til Kauffmanns professionalisme og han beskrives (s. 567) som »mere professionel diplomat end *Dansk* med stort D.« I en afsluttende karakteristik hedder det (s. 598), at Kauffmann ikke var nogen »ildsjæl.« Han var »ingen selvopofrende idealist og ingen Don Quichote ... hans arbejde havde politiske – og personlige – rødder, ikke ideologiske.« I den forbindelse kan det noteres, at Kauffmann i 1930'erne energisk efterstræbte at blive gesandt i Washington. Samtidig fremgår det dog af afhandlingen (s.124), at han tydeligvis ikke var afvisende over for Berlin, d.v.s. den karrieremæssigt vigtigste post. Det viser, at Kauffmann ikke bare var styret af uden- og indenrigspolitiske forestillinger og visioner, men også af professionelle interesser.

Dette spørgsmål om Kauffmann som individ og om hvordan han selv og hans forhold til omgivelserne bedst kan forstås og studeres, aktualiseres også af undersøgelsens problemstilling og metode.

Den dialektiske biografi.

Den historiske biografi har, som Lidegaard skriver (s. 27), i de senere år begyndt at interessere sig for rollefordelingen mellem den enkelte, den historiske person, og hans eller hendes omgivelser. Grethe Jensen har kommenteret og vurderet denne udvikling. Hun fremhæver som interessant og lovende især opkomsten af en »dobbeltbiografi« eller en »dialektisk« biografi, noget som Hans Kirchhoff havde efterlyst allerede i

³⁹ Schulzinger, s. 142f og s. 194 note 6.

1978. Den tager afstand fra en tidligere fokusering på enten aktør eller struktur og betoner et både – og.⁴⁰

Den dialektiske biografi kan være en hjælp til at forstå, ikke bare individet, men også den virkelighed, der omgiver individet. Individet kan anvendes som lyskaster eller lakmuspapir⁴¹ eller som Lidegaard skriver (s. 27f), som »middel til indsigt i grundlæggende historiske forhold.« I problemstillingen (s. 33ff) forklarer han: »Jeg vil i undersøgelsen forsøge at læse fra det individuelle til det strukturelle – og omvendt.« Det overordnede spørgsmål er, hedder det, »hvordan Kauffmann forholdt sig til de strukturelt givne vilkår for hans virke som diplomat,« og hvad dette siger både om strukturerne og ham selv.

Lidegaard vil således forene et aktør- og et strukturperspektiv. Problemet er at finde en opskrift på, hvordan de to perspektiver kan arbejde sammen i en konkret analyse og hvordan, som det hedder (s. 28), man kan forstå Kauffmann, »ikke som et isoleret individ, men som et menneske, der var del af sin tid – på en gang udtryk for den og handlende i den gennem det komplicerede samspil med sin samtid i almindelighed og med den danske udenrigstjeneste i særdeleshed.«

Historismen hævdede, at det individuelle måtte forstås ud fra dets egne historiske forudsætninger, sammenhæng og udvikling.⁴² En nyt instrument til at nærme sig dette gamle problem og til at overvinde dikotomien mellem aktør og struktur tilbydes af begrebet habitus, som det har blevet udviklet af især Norbert Elias⁴³ og Pierre Bourdieu. Habitus defineres af den sidstnævnte som et system af dispositioner eller snarere prædispositioner, som orienterer både individuelle og kollektive forestillinger, handlinger og prioriteringer. Habitus genererer den måde at tænke, opfatte og reagere, de antenner, der kræves i bestemte

⁴⁰ Grethe Jensen, »Politisk biografi,« HT 1991, s. 76-91. Kirchhoffs indlæg er i HT 1978, s. 333 (anm. af Viggo Sjøqvist, Erik Scavenius, II).

⁴¹ For nylig, således efter at Lidegaard afsluttede sit manuskript, har Sidsel Eriksen nærmere diskuteret denne mulighed. Sidsel Eriksen, »Biografier som lakmuspapir: Overvejelser omkring den socialhistoriske biografi,« HT 1996, s. 160-183.

⁴² Bernard Eric Jensen, »Historisme,« i *Humanistisk Videnskabsteori*, eds. Finn Collin etc., København 1995, s. 140-157.

⁴³ Elias interesserer sig for, hvordan tidligere erfaringer fortsætter med at spille en rolle, både i individers og nationers liv. I en stor kollektiv biografi over tyskerne bruger han habitus-begrebet for at påvise den tidligere historiske udviklings betydning for at forstå nazitiden og Hitler. Tesen er, at nationens erfaringer over århundrederne indlejres i dens individuelle medlemmers habitus, og at nationens habitus forandrer sig med disse erfaringer. Eric Dunning & Stephen Mennel, »Preface,« i Norbert Elias, *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, ed. Michael Schröter, Cambridge 1996, s. VII-XVI.

situationer. I utallige hverdagsituationer formes en »sens pratique,« en vane, en smag, en måde at være på. En fornemmelse – for sne eller for sociale sammenhænge – der bliver ristet ind i menneskers krop og sind ved erfaringer og erindringer.⁴⁴

Habitus er fortiden, der overlever i nutiden. Den er produktet af hele den biografiske erfaring. Habitus begynder at formes allerede med individets forhistorie og er dermed en forbindelse til denne, men formes på ny af det liv mennesket lever, af de positioner i tid og rum individet indtager, af stationerne på dets rejse gennem livet og af de kontakter, som derved opstår med omgivelserne.⁴⁵

Habitus både skabes af omgivelserne og disses kulturelle praksis og traditioner og medvirker til at genskabe disse. Dermed kan man let havne i et cirkelræsonnement.⁴⁶ Samtidig har begrebet imidlertid sine fortrin, ikke mindst i en biografisk undersøgelse. Habitus har en vis træghed. Både Elias og Bourdieu fremhæver imidlertid, at habitus forandrer sig over tiden, selv om den ofte forandrer sig mere langsomt end de betingelser, der har formet den. Habitus involverer således en balance mellem kontinuitet og forandring og mellem statisk og dynamisk.⁴⁷

Hos Bourdieu er habitus koblet tæt sammen med hans øvrige begreber, især kapitalbegrebet. Kapital har for Bourdieu mange – og konvertible – både materielle og immaterielle former. Kapital er ikke kun økonomiske men også kulturelle og sociale ressourcer, som der sættes pris på. Social kapital kan f.eks. bestå af slægtskabsrelationer, personkontakter, bånd mellem skolekammerater, i det hele taget forbindelser og kontakter.⁴⁸

⁴⁴ Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm 1990, s. 228 ff.; Craig Calhoun, »Habitue, Field, and Capital: The Question of Historical Specificity,« i *Bourdieu: Critical Perspectives*, ed. Craig Calhoun, Edwards LiPuma & Moishe Postone, Cambridge 1993, s. 61-88. Vedrørende Bourdieus begreber og som eksempel på deres anvendelse i en historisk analyse se også Fritz Ringer, *Fields of Knowledge: French Academic Culture in Comparative Perspective, 1890-1920*, Cambridge etc. 1992 og Carl-Axel Gemzell, *Om politikens förvetenskapligande och vetenskapens politisering, del II: Ställföreträdarna*, København 1993.

⁴⁵ Sociologen Jan Olof Nilsson definerer habitusbegrebet på denne måde i en biografi om Alva Myrdal, som Lidegaard nævner (s. 28). Jan Olof Nilsson, *Alva Myrdal – En virvel i den moderna strömmen*, Stockholm 1994, s. 22, 307.

⁴⁶ Jf. Broady, s. 234.

⁴⁷ Bourdieu forsøger også at overvinde modsætningen mellem voluntarisme og determinisme. For ham muliggør en given habitue et bestemt register af strategier. I relation til de aktuelle forhold giver det individerne et vist handlerum eller hvad Broady benævner »en betingad frihet.« Broady, s. 233. Derved nedtoner Bourdieu imidlertid stærkt betydningen af individets iboende begavelse etc. (jf. Webers »karisma«). »Über die Beziehungen zwischen Geschichte und Soziologie in Frankreich und Deutschland: Pierre Bourdieu im Gespräch mit Lutz Raphael,« *Geschichte und Gesellschaft* 1996, s. 62-89.

⁴⁸ Broady, s. 171ff; Calhoun, s. 67ff.

Lidegaard tilhører ikke de biografiforfattere, der vælter sig i intime detaljer fra privatlivet, og dermed, som Foucault har advaret mod, udøver en form for magt over den biograferede. Fremstillingen indeholder imidlertid en mængde små konkrete detaljer og iagttagelser, som kan systematiseres, og en del løse ender, som kan knyttes sammen ved hjælp af habitus- og kapitalbegreberne og gøre det lettere at forstå både Kauffmanns og udenrigsforvaltningens adfærd. Jeg vil her nævne en del eksempler, som, med mindre det specielt påpeges, alle stammer fra afhandlingen.

I denne fremtræder nogle miljøer, der kan have haft betydning for Kauffmanns kapital og dermed for hans habitus. Vi får således at vide, at han stammede fra en gammel officersfamilie. Kauffmanns far var dog arkitekt og medlem af bestyrelsen for et byggeselskab i Frankfurt. Moderen kom fra en tysk industrifamilie. Kauffmann blev født i Tyskland, men kom i sine unge år til Danmark. Familiebaggrunden var således både nationalt og socialt grænseoverskridende med forbindelser både til et traditionelt embedsmandsmiljø og til et nyere industrielt miljø – dog som det hedder (s. 131), »ikke helt op i den internationale tyske storfirans.« Familien ejede en vigtig social kapital i form af kontakter med bl.a. kongehuset, men tilsyneladende ikke en mere betydende økonomisk kapital. Kauffmanns yngre broder mente trods sit ønske om en diplomatisk karriere ikke at have råd dertil (s. 131). I det meget aristokratiske miljø, som diplomatiet traditionelt var, måtte Kauffmann således anstrenge sig for at hævde sig og kunne ikke bare støtte sig til en rig og indflydelsesrig familie. Han måtte m.a.o. søge at forøge sin økonomiske og sociale kapital, f.eks. ved at skaffe sig kontakter.

Allerede den første tjeneste ved generalkonsulatet i New York 1913-1915 bragte en udtalelse fra generalkonsulen, der fremhævede Kauffmanns evne at »skaffe sig belærende Bekendtskaber mellem sine Omgivelser« (s. 39). Den derpå følgende post ved gesandtskabet i Berlin 1916-19 lagte grunden til et nært personligt venskab med gesandten, Carl Moltke, der 1924 –1926 blev udenrigsminister i Staunings første regering. Selv nævnte Kauffmann Moltke som et af sine få forbilleder.

Ved slutningen af Kauffmanns tjeneste i Berlin sendte Moltke udenrigsminister Erik Scavenius en udtalelse, hvori han fremhævede om Kauffmann, »at man med Tryghed kan overlade ham selvstændig handling, når Tiden maatte være inde til at betro ham en Post som Missionschef.« Moltke betonede, at Kauffmann havde forstået »i en for mange Danske usædvanlig Grad« at vinde »Indpas og Tillid hos netop de Kredse her, som det er af Betydning for os at have Forbindelse med.« I første linie nævnte Moltke Auswärtiges Amt og dernæst »betydelige Finans-

mænd samt moderne orienterede politiske og litterære personligheder« (s. 40). Udtalelsen kan have haft betydning for, at Kauffmann kort tid derefter, kun 33 år gammel, blev forfremmet til gesandt i Rom. Den siger noget, ikke bare om Kauffmanns, men også om generalkonsulens og Moltkes præferencer, formede under en lang tjeneste i et diplomati, hvor tydeligvis netop den slags sociale habitus og social kapital, som Kauffmann i så høj grad ejede, blev vurderet højt.⁴⁹

Vedrørende det tidlige miljø nævner Lidegaard også, at blandt Kauffmanns specielle personlige venner – og fortsatte rådgivere – var skolekammeraten Carl Otto Henriques fra den kendte jødiske vekselererfamilie. Henriques og hans firma havde stærke forbindelser til international storfinans.⁵⁰ Kauffmanns kontakter med den økonomiske verden fremgår også af hans noget tvivlsomme relationer med Landmandsbanken i begyndelsen af 1920'erne og af det Lidegaard fortæller i forbindelse med Kauffmanns udnævnelse til posten i Peking 1924: Store Nordiske Telegrafsekselskab ønskede, at Kauffmann skulle placeres på posten og spillede en meget aktiv rolle i denne forbindelse. Lidegaard nævner den fortsatte opbakning fra Store Nordiske som en væsentlig ressource, der gjorde at udenrigstjenesten uvilligt måtte finde sig i Kauffmanns ekstravagante vaner.

Gennemgående betoner Lidegaard Kauffmanns personlige charme, men også hans fine – og dyre – manerer. Til trods for, at han flere gange

⁴⁹ I den forbindelse er også rapporteringen fra Rom interessant som kilde til både Kauffmanns og udenrigsministeriets holdninger. En engelsk forsker har behandlet en tilsvarende rapportering om fascismens magtovertagelse fra den engelske ambassadør i Rom. Han fremhæver, at rapporteringen ikke siger noget om rapportørens holdning til fascismen generelt eller til fascismen (og demokratiet) i hjemlandet, men derimod afslører en pragmatisk holdning til fascismen i Italien – en holdning, der blev delt af udenrigstjenesten. Det fremgår af, at rapporterne fra Rom blev cirkuleret og deres vurderinger dermed autoriseret af Foreign Office, der sendte dem rundt til regeringen og ministerierne etc. Tilsvarende skete med Kauffmanns rapporter i Danmark. Hvis der falder en skygge over Kauffmann for rapporteringen fra tiden i Rom, så falder den således også over udenrigsministeriet. P.G.Edwards, »The Foreign Office and Fascism, 1924-29,« *Journal of Contemporary History* 1970, s. 153-162. Se også R.J.Bosworth, »The British Press, the Conservatives, and Mussolini, 1920-34,« *ibid.*, s. 163-182. Interessant er endvidere, at Lidegaard viser, at Harald Scavenius som Kauffmanns efterfølger i Rom rapporterede på en helt anden og negativ måde om forandringerne i Italien. Det passer meget godt til det portræt af Kauffmanns efterfølger Harald Scavenius, som Bent Jensen har tegnet og som præses gengiver (s. 47). Det fremhæver, at Scavenius »dannede en undtagelse fra den almindelige enighed om, at moralske eller andre hensyn ikke måtte forstyrre en givtig udenrigsøkonomisk politik.« Jf. også den ovenfor nævnte sag med våbenhandelen i Kina i 1924.

⁵⁰ Se f.eks. Karl Gustaf Hildebrand, *I omvandlingens tjenst: Svenska handelsbanken 1871-1955*, Stockholm 1971; E.Rosenbaum & A.J.Sherman, *M.M.Warburg & Co., 1798-1938: Merchant Bankers of Hamburg*, London 1976, s. 97,124,132.

tabte store beløb ved spekulationer, havde han altid forstand på at blive velhavende og endda meget velhavende igen. Det var noget, der gjorde stærkt indtryk på omgivelserne. Den svenske diplomat Sven Grafström beskriver fra sit første møde med Kauffmann denne som »en elegant herre« med mange penge.⁵¹ Den grønlandske landsfoged Axel Svane, der ikke var særlig venligt stemt overfor Kauffmann, beskriver ham også som en »smuk og charmerende repræsentant for sit land« og tilføjer, at dette »også nok har bidraget til selvilliden. Ikke blot diplomatiets damer, men også dets herrer, anerkendte ham som – the best looking man in Washington.« Endvidere karakteriserer Svane Kauffmann som den »fødte forretningsmand.«⁵² Kilderne er således enige om, at Kauffmann havde betydelige evner, ikke bare når det gjaldt om at repræsentere men også vedrørende det økonomiske eller m.a.o. en vis fornemmelse eller habitus, der producerede resultater på dette område.

Kauffmanns økonomiske habitus skabte irritationer og friktioner i forholdet til udenrigsministeriet. Samtidig er den en mulig forklaring på, at der blev etableret nogle af de kontakter, som var en forudsætning for hans politiske initiativer og udspil under krigen.

Idealistiske og/eller materialistiske forklaringer?

Kauffmanns vigtigste forhandlingspartner var i en afgørende fase Adolf A. Berle. Som Assistant Secretary of State og særlig ansvarlig for spørgsmål vedrørende forsvaret af den vestlige hemisfære og Good Neighbourpolitikken havde Berle en central position. Det var hos Berle, at Kauffmann både søgte og fandt støtte (se f.eks. s. 154, 157, 179), da han efter den 9. april forsøgte at finde en ny rolle som uafhængig gesandt; det var sammen med Berle, at Kauffmann etablerede en nøgleposition i forhandlingerne om Grønland, og det var som nævnt sammen med Berle – som derved bl.a. kunne have interesse i at hævde sig i kompetencestriderne i Washington (jf. s. 179) – at han udformede retningslinierne for Grønlandsaftalen 1941.

Lidegaard betegner (s. 249) Berle som kosmopolit. Han og Kauffmann forenedes imidlertid også af gamle kontakter med det amerikanske efterretningsvæsen. Som Lidegaard nævner (s. 239) havde Berle i den første verdenskrig arbejdet for og i mellemkrigstiden bevaret en nær tilknytning til en vigtig efterretningsorganisation, nemlig Military Information Department (MID). Også Kauffmann havde fra sin tid i Kina

⁵¹ Sven Grafström, *Anteckningar 1945-1954*, Stockholm 1989, s. 668.

⁵² Axel Svane, »En —uafhængig gesandt,« HT 1969-70, s. 524-564.

direkte eller indirekte kontakter til denne organisation. Bag ryggen på udenrigsministeriet – og uden finansielt bidrag fra dets side – gennemførte han i august 1925 sammen med amerikanske venner en lang – og sandsynligvis også dyr – ekspedition til Ydre Mongoliet. Fra denne ekspedition går, som Lidegaard nævner tråde til MID.⁵³

Berle var State Departments »intelligence liaison«, dvs. forbindelsesled til og koordinator for efterretningsvirksomheden med stadig (ugentlig) kontakt til de forskellige grene af denne.⁵⁴ Han formidlede kontakt og samarbejde, ikke bare mellem Kauffmann og State Department, men også mellem ham og de »hemmelige tjenester« i Washington. Det medvirkede væsentligt til at gøre Kauffmann respekteret i etablissementet i USA og at skabe ham en unikt stærk stilling i kraft deraf, også overfor den danske regering efter krigen. Lidegaard nævner bl.a. Kauffmanns kontakter med John Foster Dulles og dennes bror Allen Dulles, kendt som direktør for efterretningsorganisationen Central Intelligence Agency (CIA). Begge brødrene var stærkt involveret i virksomheden i Council on Foreign Relations, hvor Lidegaard især (s. 593) fremhæver Allen Dulles som en af de ledende kræfter. Det var som nævnt overfor Council on Foreign Relations, at Kauffmann i 1942 udtalte sig til fordel for en dansk alliancepolitik.⁵⁵

Efterretningsvirksomhed opererer i gråzonen mellem det legale og

⁵³ I årene 1922-1927 var Sovjetunionen den mest aktive aktør, der forsøgte at forandre den magtbalance i det fjerne østen, som USA havde opbygget ved Washingtonaftalen 1921-22. Ydre Mongoliet var her vigtigt som forbindelsesled mellem Sovjetunionen og Kina. Allerede i 1923 organiserede MID (Joseph Stilwell) en rekognosceringstur til Ydre Mongoliet. Barbara Tuchman, *Stilwell and the American Experience in China, 1911-45*, New York 1970, s. 88f. En tydelig fortsættelse herpå er den tur to år senere, som Kauffmann deltog i sammen med sin vordende svoger Mason Philip Sears fra marinens efterretnings-tjeneste. Lidegaard har fundet belæg for, at rapporter fra ekspeditionen havnede i MID.

⁵⁴ *Dortwart*, s. 118.

⁵⁵ Council on Foreign Relations var en af de tænketanke eller policygrupper, som opstod i USA og England i mellemkrigstiden og under den anden verdenskrig. De bestod typisk af videnskabelige og andre eksperter samt repræsentanter for finans, industri, centralforvaltning, medier etc., og de spillede en vigtig rolle for at udvikle og sprede nye ideer og forestillinger samt for – uden mandat og demokratisk kontrol – at påvirke formuleringsprocessen for handlinger og projekter. Blandt andet medvirkede under den anden verdenskrig sådanne grupper på begge sider af Atlanten meget aktivt i efterkrigsplanlægningen. Ved sit engagement i denne lykkedes det Council on Foreign Relations at opnå tæt samarbejde med State Department og at blive, hvad der betegnes som en »Brain Trust« for det amerikanske udenrigsministerium. Michael Wala, *Winning the Peace: Amerikanische Aussenpolitik und der Council on Foreign Relations, 1945-1950*, Stuttgart 1990, især s. 14, 33ff, 263ff. Jf. også David M. Ricci, *The Transformation of American Politics: The New Washington and the Rise of Think Tanks*, Yale, New Haven 1993 og Gemzell, *Ställföreträdarna*, især s. 238ff, 292ff, 307ff, 323ff.

det illegale.⁵⁶ Det har ført til anklager for mafiametoder og korrupsion, ikke mindst mod det amerikanske efterretningsvæsen.⁵⁷ En førende repræsentant for dette i Kina var Joseph Stilwell fra MID. Han skabte sig en enorm formue, tydeligvis især på våbenhandel.⁵⁸ Også Kauffmann blev rig. I den forbindelse er det interessant, at Lidegaard viser, at flere forskellige forhold tyder meget stærkt på, at Kauffmann var dybt involveret i den danske våbenhandler Erik Nyholms aktiviteter fra efteråret 1941, som bl.a. indbefattede hemmelig våbeneksport til Kina via Burma.⁵⁹ Nyholm, der var gammel ven og forretningspartner til Kauffmann, havde nære kontakter med MID og med generalstabschefen, George Marshall, under hvilken MID sorterede. Hans aktiviteter i Burma-Kina fra efteråret 1941 må ses i lyset af MIDs og Stilwells energiske – og lukrative – indsatser for hjælp til Kina.⁶⁰

Dermed er ikke sagt, at Kauffmann i de afgørende forhandlinger om Danmark og Grønland under og efter krigen var drevet af en venskabs-korrupsion eller af en dobbelt loyalitet (det sidstnævnte er en mulighed som Lidegaard diskuterer, s. 567). Ikke bare Kauffmanns kosmopolitisme men også mere materialistiske forklaringer, som dem jeg her har diskuteret, kan imidlertid eventuelt bidrage til forståelsen af hans kontaktflader og dermed af de ideer eller projekter han udviklede.⁶¹

⁵⁶ Om den amerikanske efterretningstjeneste se alment Senate Select Committee to Study Government Operations with Respect to Intelligence Activities (Church Committee), book VI, Washington 1976 og Morton H. Halperin etc., *The Lawless State: The Crimes of the U.S. Intelligence Agencies*, Harmondsworth, Middlesex 1976. Den militære side er skildret i Jeffrey M. Dewart, *Conflict of Duty: The U.S. Navys Intelligence Dilemma, 1919-1945*, Annapolis, Maryland 1983 og Joan M. Jensen, *Army Surveillance in America, 1775-1980*, Yale 1991. Regin Schmidt, ph.d., har venligt gjort mig opmærksom på denne litteratur.

⁵⁷ Jf. det ovenfor nævnte arbejde af Halperin etc. Kauffmann var fortsat meget diskret med at nævne sine kontakter med den amerikanske efterretningstjeneste overfor København. Han siges også at have brændt sine personlige papirer, før han i 1958 forlod ambassaden i Washington.

⁵⁸ Tuchman, s. 143, 190f, 204ff.

⁵⁹ Nyholm præsenterede sig som Kauffmanns repræsentant og han opnåede, at denne fra 1942 blev akkrediteret som de frie danskes gesandt i Kina, en post han beholdt frem til 1946. Dette år gjorde Kauffmann sammen med Nyholm et nyt langt besøg i Kina, bl.a. for at opfriske forbindelsen til T.V. Soong – en politiker og finansmand, der bl.a. havde spillet en central rolle i den kinesiske våbenhandel og skaffet sig en enorm formue i denne forbindelse.

⁶⁰ Se herom og vedrørende Stilwells omfattende aktiviteter i forbindelse med amerikansk våbeneksport til Kina og som administrator for Lend Lease hjælpen til Kina fra 1941 etc. Tuchman, især s. 221ff.

⁶¹ Jf. Torsten Hågerstrand, der har fremhævet forbindelsen mellem et individs kontaktflader og projekter. Se Nilsson, s. 38ff.

Lidegaard fremhæver (s. 569), at der var en forskel i synet på Danmarks udenrigs- og indenrigspolitik afhængigt af, om man betragtede denne indefra (Danmark) eller udefra (verden). I den forbindelse er det vigtigt at konstatere at, som vi her har set, Kauffmanns synspunkter på partnerne i en dansk alliancepolitik vekslede hurtigt under den anden verdenskrig og årene derefter med hensyn til den kontekst, hvori synspunkterne blev fremsat og de kontaktflader, der opstod. Det er et slående eksempel på nødvendigheden af at forstå et individs ideer relationelt eller positionelt, i lyset af de vekslende konstellationer af kræfter og forestillinger i de omgivelser, som konfronterer individet og af individets forhold til disse konstellationer.⁶²

Afslutning

Måske er biografien den mest egentlige form for historieskrivning, der findes.⁶³ Måske er den også den mest krævende. I hvert fald stiller den store krav, ikke bare til materiale, men også til fremstillingskunst, komposition etc. for at blive vellykket.

Bo Lidegaards afhandling har vakt stor opmærksomhed. For en gang skyld har vi her en doktordisputats, det har været muligt at sælge. Det er ikke uden grund. Biografier er i tidens smag og den biograferede en sjældent spændende person, der stimulerer nysgerrighed og fantasi, men biografen har også fået det bedste ud af de muligheder, som tilbydes. Lidegaard skriver både med indlevelse og kritisk distance. Desuden skriver han godt og med en smittende entusiasme for emnet. Der hviler intet af den gråtone over fremstillingen, som moderne historiske værker ofte bebrejdes for.

Uden at være overdrevent pedantisk og uden at fortabe sig i detaljer forsøger Lidegaard at give en så bred og heldækkende skildring som muligt af sit emne. Sammen med kompleksiteten i problemstillingen provokerer og – som jeg her har forsøgt at vise – muliggør mængden af stof alternative hypoteser og fortolkninger. Det er en stor fordel, og det kompenserer for svagheder, især vedrørende afhandlingens teser og den måde Lidegaard underbygger disse på.

Den meget energiske materialeeftersøgning og –bearbejdning resulterer i en omfattende nyviden om det diplomatiske spil, hvor Kauffmann var en af hovedaktørerne, og som vedrører vigtige beslutninger som Grønlandsaftalerne og NATO-tilslutningen. Alt i alt er der tale om et

⁶² Jf. Ringer, s. 1-12; Gemzell, *Ställföreträdarna*, passim og Nilsson, passim.

⁶³ Inga Floto, anmeldelse af Viggo Sjøqvist, Eric Scavenius, I, HT 1978, s. 315-323.

meget velkommen værk, der holder i gang diskussionen omkring Danmarks nyeste politiske historie, og om en imponerende præstation – ikke mindst i betragtning af at afhandlingen er blevet til udenfor et snævert akademisk forskningsmiljø.